ΑΠΟΦΑΣΗ ΤΟΥ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟΥ (έκτο τμήμα)
της 24ης Σεπτεμβρίου 2002 *

Στην υπόθεση C-255/00,

που έχει ως αντικείμενο αίτηση του Tribunale di Trento (Ιταλία) προς το Δικαστήριο, κατ' εφαρμογήν του άρθρου 234 ΕΚ, με την οποία ζητείται, στο πλαίσιο της διαφοράς που εκκρεμεί ενώπιον του αιτούντος δικαστηρίου μεταξύ

Grundig Italiana SpA

και

Ministero delle Finanze,

η έκδοση προδικαστικής αποφάσεως ως προς την ερμηνεία των αρχών του κοινοτικού δικαίου που διέπουν την αναζήτηση των αχρεωστήτως καταβληθέντων,

* Γλώσσα διαδικασίας: η ιταλική.

ΤΟ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ (έκτο τμήμα),

συγκείμενο από την F. Macken, πρόεδρο τμήματος, τους C. Gulmann, J.-P. Puissochet (εισηγητή), R. Schintgen και J. N. Cunha Rodrigues, δικαστές,

γενικός εισαγγελέας: D. Ruíz-Jarabo Colomer
γραμματέας: R. Grass

λαμβάνοντας υπόψη τις γραπτές παρατηρήσεις που κατέθεσαν:

— η Grundig Italiana SpA, εκπροσωπούμενη από τον E. Giammarco, avvocato,

— η Ιταλική Κυβέρνηση, εκπροσωπούμενη από τον U. Leanza, επικουρούμενο από τον G. De Bellis, avvocato dello Stato,

— η Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, εκπροσωπούμενη από τον E. Traversa,

έχοντας υπόψη την έκθεση του εισηγητή δικαστή,

αφού άκουσε τον γενικό εισαγγελέα που ανέπτυξε τις προτάσεις του κατά τη συνεδρίαση της 14ης Μαρτίου 2002,

εκδίδει την ακόλουθη

Απόφαση

1 Με διάταξη της 6ης Ιουνίου 2000, που περιήλθε στο Δικαστήριο στις 26 Ιουνίου 2000, το Tribunale di Trento υπέβαλε, κατ' εφαρμογήν του άρθρου 234 ΕΚ, προδικαστικό ερώτημα σχετικά με την ερμηνεία των αρχών του κοινοτικού δικαίου που διέπουν την αναζήτηση των αχρεωστήτως καταβληθέντων.

2 Το ζήτημα αυτό ανέκυψε στο πλαίσιο διαφοράς μεταξύ της Grundig Italiana SpA (στο εξής: Grundig Italiana) και του Ministero delle Finanze (στο εξής: Υπουργείο Οικονομικών), σχετικά με την επιστροφή ποσών που είχαν καταβληθεί ως φόρος καταναλώσεως επί των οπτικοακουστικών και φωτοοπτικών προϊόντων (στο εξής: φόρος καταναλώσεως), που επέβαλε το άρθρο 4 του διατάγματος νομοθετικού περιεχομένου αριθ. 953 της 30ής Δεκεμβρίου 1982 (GURI αριθ. 359, της 31ης Δεκεμβρίου 1982, σ. 9570), το οποίο κυρώθηκε στη συνέχεια με τον νόμο 53 της 28ης Φεβρουαρίου 1983 (GURI, τακτικό συμπλήρωμα του τεύχους 58, της 1ης Μαρτίου 1983, ο οποίος δημοσιεύθηκε υπό κωδικοποιημένη μορφή στο GURI αριθ. 65, της 8ης Μαρτίου 1983, σ. 1798, στο εξής: νόμος 53/1983).

Τα πραγματικά περιστατικά και το νομικό πλαίσιο της διαφοράς στην κύρια δίκη και το προδικαστικό ερώτημα

3 Ο φόρος καταναλώσεως εισπραττόταν από 1ης Ιανουαρίου 1983 έως 31 Δεκεμβρίου 1992. Η Grundig Italiana ζήτησε, με αίτηση που κοινοποιήθηκε στις 22 Ιουλίου 1993, την επιστροφή των ποσών που είχε καταβάλει ως φόρο καταναλώσεως κατά την περίοδο αυτή για τα οπτικοακουστικά προϊόντα τα οποία προέρχονταν από άλλα κράτη μέλη πλην της Ιταλίας, ήτοι κυρίως από την Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας.

4 Η διαφορά της κύριας δίκης έχει αποτελέσει ήδη αντικείμενο προδικαστικού ερωτήματος το οποίο υπέβαλε το Tribunale di Trento στο Δικαστήριο και επί του οποίου εκδόθηκε η απόφαση της 17ης Ιουνίου 1998, C-68/96, Grundig Italiana (Συλλογή 1998, σ. I-3775).

5 Το αιτούν δικαστήριο ρώτησε στην υπόθεση εκείνη:

«Πρέπει να ερμηνευθεί το άρθρο 95 της Συνθήκης ΕΚ υπό την έννοια ότι απαγορεύει σε κράτος μέλος να θεσπίζει και να εισπράττει φόρο καταναλώσεως υπέρ του Δημοσίου — όπως ο προβλεπόμενος στο άρθρο 4 του διατάγματος νομοθετικού περιεχομένου της 30ής Δεκεμβρίου 1982, κυρωθέντος με τον νόμο 53 της 28ης Φεβρουαρίου 1983, ο οποίος ρυθμίστηκε περαιτέρω με απόφαση του Υπουργού των Οικονομικών της 23ης Μαρτίου 1983 —, όταν ορίζεται διαφορετική βάση επιβολής του φόρου μεταξύ των εγχώριων προϊόντων και των προϊόντων που εισάγονται από άλλα κράτη μέλη και όταν προβλέπεται διαφορετικός τρόπος εισπράξεως του φόρου για τα μεν και για τα δε;»

6 Το Δικαστήριο απάντησε:

«Το άρθρο 95 της Συνθήκης ΕΚ έχει την έννοια ότι δεν επιτρέπει σε κράτος μέλος να θεσπίζει και να εισπράττει φόρο καταναλώσεως εφόσον η βάση επιβολής και ο τρόπος εισπράξεως του φόρου διαφέρουν για τα εγχώρια προϊόντα και για τα προϊόντα που εισάγονται από άλλα κράτη μέλη.»

7 Κατόπιν της ανωτέρω απαντήσεως του Δικαστηρίου, η Grundig Italiana ζήτησε από το Tribunale di Trento την επανάληψη της συζητήσεως.

8 Ωστόσο, ο Υπουργός Οικονομικών αντέταξε στην Grundig Italiana ότι η αίτησή της περί επιστροφής ήταν εκπρόθεσμη ως προς ένα μέρος των ζητουμένων ποσών.

9 Το άρθρο 2033 του ιταλικού Αστικού Κώδικα προβλέπει ότι: «[ό]ποιος κατέβαλε αχρεωστήτως δικαιούται να αναζητήσει το ποσό που κατέβαλε [...]». Το άρθρο 2946 του ίδιου κώδικα προβλέπει ότι «[π]λην των περιπτώσεων στις οποίες ο νόμος ορίζει άλλως, τα δικαιώματα παραγράφονται μετά από δέκα έτη».

10 Το άρθρο 4, τελευταία παράγραφος, του νόμου 53/1983 προβλέπει:

«Το δικαίωμα αναζητήσεως του αχρεωστήτως καταβληθέντος φόρου παραγράφεται μετά από πέντε έτη από την ημερομηνία καταβολής.»

11 Κατά το άρθρο 91, πρώτο εδάφιο, των κωδικοποιηθεισών διατάξεων της τελωνειακής νομοθεσίας, που εγκρίθηκαν με το διάταγμα 43 του Προέδρου της Δημοκρατίας της 23ης Ιανουαρίου 1973:

«Ο φορολογούμενος δικαιούται να ζητήσει την επιστροφή των ποσών που κατέβαλε αχρεωστήτως συνεπεία λογιστικού λάθους κατά την εκκαθάριση ή λόγω επιβολής δασμού διαφορετικού από αυτόν που προβλέπει το δασμολόγιο για το περιγραφέν κατά τον υπολογισμό του φόρου εμπόρευμα υπό την προϋπόθεση ότι υποβάλλει σχετική αίτηση εντός αποσβεστικής προθεσμίας πέντε ετών από της ημερομηνίας της καταβολής και ότι η αίτηση αυτή συνοδεύεται από το πρωτότυπο της αποδείξεως καταβολής.»

12 Ο νόμος 428 της 29ης Δεκεμβρίου 1990, που περιλαμβάνει διατάξεις σχετικά με την τήρηση των υποχρεώσεων που απορρέουν από το γεγονός ότι η Ιταλία ανήκει στις Ευρωπαϊκές Κοινότητες (κοινοτικός νόμος για το έτος 1990) (GURI, τακτικό συμπλήρωμα, τεύχος 10, της 12ης Ιανουαρίου 1991, σ. 5, στο εξής: νόμος 428/1990), άρχισε να ισχύει στις 27 Ιανουαρίου 1991. Το άρθρο του 29, παράγραφος 1, προβλέπει:

«Η προβλεπόμενη στο άρθρο 91 πενταετής αποσβεστική προθεσμία των κωδικοποιηθεισών διατάξεων της τελωνειακής νομοθεσίας, οι οποίες εγκρίθηκαν με το διάταγμα 43 του Προέδρου της Δημοκρατίας της 23ης Ιανουαρίου 1973, έχει την έννοια ότι εφαρμόζεται σε όλες τις αιτήσεις και τις αγωγές με τις οποίες ζητείται η επιστροφή ποσών που καταβλήθηκαν για τελωνειακές εργασίες. Από την ενενηκοστή ημέρα από την έναρξη ισχύος του παρόντος νόμου, η ανωτέρω προθεσμία [μειώνεται] σε τρία έτη.»

13 Βάσει ακριβώς του ανωτέρω άρθρου 29, παράγραφος 1, του νόμου 428/1990, ο Υπουργός Οικονομικών υποστηρίζει ότι είναι εκπρόθεσμη η άσκηση αγωγής στην κύρια δίκη όσον αφορά τους φόρους που καταβλήθηκαν πέραν των τριών ετών από της εισαγωγής του, ήτοι τους φόρους που καταβλήθηκαν πριν από τις 22 Ιουλίου 1990. Επικουρικώς, ο υπουργός αντέταξε την πενταετή παραγραφή που προβλέπει το άρθρο 4, τελευταία παράγραφος, του νόμου 53/1983. Το Tribunale di Trento δικαίωσε τον Υπουργό Οικονομικών ως προς το τελευταίο αυτό σημείο.

14 Αντιθέτως, το αιτούν δικαστήριο έχει επιφυλάξεις ως προς το αν συμβιβάζεται με τις αρχές του κοινοτικού δικαίου που διέπουν την αναζήτηση των αχρεωστήτως καταβληθέντων η τριετής αποσβεστική προθεσμία που προβλέπει το άρθρο 29, παράγραφος 1, του νόμου 428/1990, όταν η προθεσμία αυτή προβάλλεται κατά αιτήσεως με την οποία ζητείται η επιστροφή ποσών που καταβλήθηκαν πριν από την έναρξη ισχύος της.

15 Επιβάλλεται να υπομνησθεί ότι για τις διατάξεις του άρθρου 29, παράγραφος 1, του νόμου 428/1990 έχουν ήδη υποβληθεί προδικαστικά ερωτήματα προς το Δικαστήριο, επί των οποίων εκδόθηκαν οι αποφάσεις της 17ης Νοεμβρίου 1998, C-228/96, Aprile (Συλλογή 1998, σ. I-7141), και της 9ης Φεβρουαρίου 1999, C-343/96, Dilexport (Συλλογή 1999, σ. I-579).

16 Έτσι, με το σημείο 1 του διατακτικού της προαναφερθείσας αποφάσεως Aprile, το Δικαστήριο έκρινε:

«Το κοινοτικό δίκαιο δεν απαγορεύει την εφαρμογή εθνικής διατάξεως σκοπούσας στην αντικατάσταση, όσον αφορά όλες τις αξιώσεις επιστροφής που εμπίπτουν στον τελωνειακό τομέα, της συνήθους δεκαετούς παραγραφής, που προβλέπεται για την αγωγή αναζητήσεως των αχρεωστήτως καταβληθέντων, με ειδική πενταετή, κατόπιν δε τριετή, αποσβεστική προθεσμία, εφόσον η αποσβεστική αυτή προθεσμία, η οποία είναι ανάλογη προς την ήδη προβλεφθείσα για διάφορες επιβαρύνσεις, ισχύει κατά τον ίδιο τρόπο για τις αξιώσεις επιστροφής που στηρίζονται στο κοινοτικό δίκαιο και για εκείνες που στηρίζονται στο εσωτερικό δίκαιο.»

17 Το Δικαστήριο έκρινε επίσης, με το σημείο 1 του διατακτικού της προαναφερθείσας αποφάσεως Dilexport, τα εξής:

«Το κοινοτικό δίκαιο δεν απαγορεύει να εξαρτούν οι εθνικές διατάξεις την επιστροφή δασμών ή φόρων αντιθέτων προς το κοινοτικό δίκαιο από προϋποθέσεις προθεσμίας και διαδικασίας λιγότερο ευνοϊκές από εκείνες που προβλέπονται ως προς την αγωγή αναζητήσεως του αχρεωστήτως καταβληθέντος μεταξύ ιδιωτών, εφόσον οι προϋποθέσεις αυτές εφαρμόζονται κατά τον αυτό τρόπο στις αγωγές επιστροφής που στηρίζονται στο κοινοτικό δίκαιο και εκείνες που στηρίζονται στο εθνικό δίκαιο και εφόσον δεν καθιστούν αδύνατη ή εξαιρετικά δυσχερή την άσκηση του δικαιώματος επιστροφής.»

18 Ωστόσο, το Δικαστήριο παρέσχε τις ανωτέρω απαντήσεις θεωρώντας ότι τα ιταλικά δικαστήρια ερμήνευαν το άρθρο 29, παράγραφος 1, του νόμου 428/1990 υπό την έννοια ότι εξακολουθούσε να είναι δυνατή η υποβολή, εντός τριών ετών από της ενάρξεως ισχύος της νέας αποσβεστικής προθεσμίας, αιτήσεως επιστροφής των ποσών που καταβλήθηκαν πριν αρχίσει να ισχύει αυτή η νέα προθεσμία.

19 Στη σκέψη 42 της προαναφερθείσας αποφάσεως Dilexport, που έχει παρεμφερή διατύπωση με αυτήν της σκέψεως 28 της προαναφερθείσας αποφάσεως Aprile, το Δικαστήριο έκρινε τα εξής:

«[...] η επίμαχη διάταξη ορίζει επαρκή προθεσμία για τη διασφάλιση της αποτελεσματικότητας του δικαιώματος επιστροφής. Συναφώς, από τις γραπτές και τις προφορικές παρατηρήσεις που υποβλήθηκαν ενώπιον του Δικαστηρίου προκύπτει ότι τα ιταλικά δικαστήρια, περιλαμβανομένου του Corte suprema di cassazione, ερμήνευσαν τη διάταξη αυτή θεωρώντας ότι επέτρεπε την υποβολή της αιτήσεως εντός τριών ετών μετά την έναρξη ισχύος της. Υπό τις συνθήκες αυτές, δεν μπορεί να θεωρηθεί ότι η εν λόγω διάταξη έχει πράγματι αναδρομική ισχύ.»

20 Το αιτούν δικαστήριο γνωρίζει τις προαναφερθείσες αποφάσεις Aprile και Dilexport. Ωστόσο, όπως ακριβώς και ο Υπουργός Οικονομικών, φρονεί ότι η εφαρμογή του εθνικού δικαίου οδηγεί σε λύση διαφορετική από αυτήν που θεωρούσε ως δεδομένη το Δικαστήριο στις ανωτέρω αποφάσεις του όσον αφορά τις αγωγές που ασκούνται μετά τις 27 Απριλίου 1991, ήτοι μετά την έναρξη ισχύος της τριετούς προθεσμίας που άρχισε να ισχύει 90 ημέρες μετά την έναρξη ισχύος του νόμου 428/1990. Το αιτούν δικαστήριο, αφού παραπέμπει στην απόφαση του Corte suprema di cassazione αριθ. 414 της 15 Ιανουαρίου 1992, διαπιστώνει συγκεκριμένα ότι, δυνάμει της εθνικής νομοθεσίας, μολονότι η νέα τριετής αποσβεστική προθεσμία δεν είναι δυνατόν να ισχύσει για τις αγωγές που έχουν ήδη ασκηθεί κατά τον χρόνο της ενάρξεως ισχύος της, αντιθέτως πρέπει να ισχύει για τις αγωγές που δεν έχουν εισέτι ασκηθεί έως την ημερομηνία αυτή, έστω και αν αφορούν ποσά τα οποία καταβλήθηκαν πριν από το χρονικό σημείο της ενάρξεως ισχύος της, πρέπει δε να αρχίσει να τρέχει από την καταβολή των ποσών αυτών.

21 Κατά συνέπεια, το αιτούν δικαστήριο διερωτάται αν, πρώτον, η σύντμηση σε τρία χρόνια της προθεσμίας για την προβολή των δικαιωμάτων που γεννήθηκαν πριν από τη σύντμηση αυτή, δεύτερον, η μεταβολή της φύσεως της προθεσμίας αυτής (η οποία, από χρόνος παραγραφής που είναι δυνατόν να διακοπεί αλλά η οποία δεν λαμβάνεται αυτεπαγγέλτως υπόψη, κατέστη αποσβεστική προθεσμία η οποία δεν διακόπτεται, λαμβάνεται δε αυτεπαγγέλτως υπόψη) και, τρίτον, ο περιορισμός σε 90 ημέρες της μεταβατικής περιόδου κατά τη διάρκεια της οποίας οι σχετικές με τα δικαιώματα αυτά αγωγές μπορούσαν ακόμη να ασκηθούν λόγω του ότι υπέκειντο στον προϊσχύσαντα χρόνο παραγραφής δεν παραβιάζουν την αρχή της αποτελεσματικότητας. Το αιτούν δικαστήριο τονίζει ότι επιβάλλεται η τήρηση της αρχής αυτής όσον αφορά τις δικονομικές προϋποθέσεις για την άσκηση ένδικων βοηθημάτων που σκοπούν στη διασφάλιση των δικαιωμάτων που τα υποκείμενα δικαίου αντλούν από το κοινοτικό δίκαιο προκειμένου οι προϋποθέσεις αυτές να μην καταστήσουν στην πράξη αδύνατη ή υπερβολικά δυσχερή την άσκηση των δικαιωμάτων αυτών.

22 Το αιτούν δικαστήριο τονίζει ότι το Δικαστήριο έκρινε εύλογη καθ' εαυτήν την τριετή αποσβεστική προθεσμία όπως ακριβώς και την αποσβεστική προθεσμία του ενός έτους, αλλά θεωρεί αναγκαία, υπό το πρίσμα της μεταβατικής περιόδου των 90 ημερών που προηγούνται εν προκειμένω της συντμήσεως της προθεσμίας, την υποβολή του ακόλουθου προδικαστικού ερωτήματος:

«Προσκρούει στο κοινοτικό δίκαιο, και ειδικότερα προς την επανειλημμένως αναγνωρισμένη αρχή της αποτελεσματικότητας (βλ. αποφάσεις [...] Dilexport [προαναφερθείσα]· της 15ης Σεπτεμβρίου 1998, C-260/96, Spac, Συλλογή 1998, σ. I-4997· της 15ης Σεπτεμβρίου 1998, C-231/96, Edis, Συλλογή 1998, σ. I-4951· [...] Aprile [προαναφερθείσα], και της 10ης Ιουλίου 1997, C-261/95, Palmisani, Συλλογή 1997, σ. I-4025), εθνική διάταξη (άρθρο 29, παράγραφος 1, τελευταία περίοδος, του νόμου 428 της 29ης Δεκεμβρίου 1990) που προβλέπει μεταβατική περίοδο 90 ημερών, εντός της οποίας ο έχων δικαίωμα επιστροφής αχρεωστήτως καταβληθέντος ποσού δυνάμει του κοινοτικού δικαίου, το οποίο γεννήθηκε λόγω καταβολών διενεργηθεισών πριν από την έναρξη ισχύος της ως άνω διατάξεως, οφείλει να το επιδιώξει δικαστικώς προκειμένου να διακοπεί η τριετής αποσβεστική προθεσμία που θεσπίστηκε αναδρομικώς σε αντικατάσταση της προϊσχύσασας πενταετούς παραγραφής;»

Παρατηρήσεις που υποβλήθηκαν στο Δικαστήριο

23 Η Grundig Italiana αποδέχεται την ερμηνεία των επίμαχων στην κύρια δίκη εθνικών διατάξεων την οποία δέχεται το Υπουργείο Οικονομικών και το αιτούν δικαστήριο. Η Επιτροπή εκθέτει επίσης την άποψή της σχετικά με τη βάση της ερμηνείας αυτής.

24 Ως εκ τούτου, η Grundig Italiana φρονεί ότι, λαμβανομένης υπόψη της αναδρομικότητας της τριετούς αποσβεστικής προθεσμίας όσον αφορά τα δικαιώματα που γεννήθηκαν πριν από τη θέσπισή της, η αναστολή του χρόνου ενάρξεως ισχύος της για 90 μόνον ημέρες καταλήγει σε «κατάσχεση» του δικαιώματος αναζητήσεως των αχρεωστήτως καταβληθέντων, που αντιστοιχεί σε σύντμηση της προθεσμίας. Το άρθρο 29, παράγραφος 1, του νόμου 428/1990 προσβάλλει κατά συνέπεια την αρχή της αποτελεσματικότητας στον βαθμό που καθιστά εξαιρετικά δυσχερή την άσκηση αγωγής προς αναζήτηση των ποσών που καταβλήθηκαν δυνάμει εθνικής νομοθεσίας ασυμβίβαστης με το κοινοτικό δίκαιο, και τούτο ανεξαρτήτως του γεγονότος ότι η εν λόγω διάταξη ήταν σύμφωνη κατά τα λοιπά με την αρχή της ισοδυναμίας, δεδομένου ότι ίσχυε αδιακρίτως τόσο για τις αγωγές περί αναζητήσεως αχρεωστήτως καταβληθέντων που στηρίζονταν στο κοινοτικό δίκαιο όσο και για τις αντίστοιχες αγωγές που στηρίζονταν στο εθνικό δίκαιο.

25 Κατά την Grundig Italiana, η προθεσμία χάριτος των 90 ημερών κατά τη διάρκεια των οποίων οι ενδιαφερόμενοι εξακολουθούσαν να έχουν τη δυνατότητα να αποφύγουν την εφαρμογή της τριετούς αναδρομικής αποσβεστικής προθεσμίας ήταν εξαιρετικά σύντομη προκειμένου να μπορέσουν να αντιληφθούν το καινοτόμο περιεχόμενο και την αναδρομική ισχύ του άρθρου 29, παράγραφος 1, του νόμου 428/1990 και να κατανοήσουν ότι η διάταξη αυτή θα έπληττε τα δικαιώματα για την αναζήτηση ποσών που καταβλήθηκαν αχρεωστήτως δυνάμει εθνικής νομοθεσίας ασυμβίβαστης με το κοινοτικό δίκαιο, ενώ δεν είχε ακόμη εκδοθεί καμία δικαστική απόφαση και δεν υπήρχε καμία ερμηνεία από την πλευρά της θεωρίας σχετικά με την αντίθεση της εθνικής αυτής νομοθεσίας προς το κοινοτικό δίκαιο. Αυτή η προθεσμία των 90 ημερών ήταν επίσης εξαιρετικά σύντομη προκειμένου να προετοιμαστεί η

άσκηση αγωγής, πράγμα το οποίο προϋποθέτει μεταξύ άλλων τη συγκέντρωση των αναγκαίων εγγράφων και την ολοκλήρωση των διαδικασιών για τη λήψη αποφάσεων οι οποίες είναι ενίοτε περίπλοκες στην περίπτωση των εταιριών, ιδίως των πολυεθνικών εταιριών. Η διαπίστωση αυτή είναι απολύτως σύμφωνη με τη διαπίστωση του Δικαστηρίου στις προαναφερθείσες αποφάσεις Aprile και Dilexport ότι η πρόβλεψη τριετούς μη αναδρομικής αποσβεστικής προθεσμίας δεν παραβιάζει την αρχή της αποτελεσματικότητας.

26 Αντιθέτως, η Επιτροπή δεν θεωρεί ότι η θέσπιση της τριετούς αποσβεστικής προθεσμίας, υπό τις προϋποθέσεις που προβλέπει το άρθρο 29, παράγραφος 1, του νόμου 428/1990, παραβιάζει την αρχή της αποτελεσματικότητας.

27 Συναφώς, η Επιτροπή υποστηρίζει ότι, με την απόφαση της 22ας Φεβρουαρίου 1990, C-221/88, Busseni (Συλλογή 1990, σ. I-495, σκέψη 35), το Δικαστήριο έκρινε ότι η αρχή του σεβασμού της δικαιολογημένης εμπιστοσύνης δεν εμποδίζει την εφαρμογή μιας νέας ρυθμίσεως επί των μελλοντικών συνεπειών καταστάσεων που δημιουργήθηκαν υπό την προγενέστερη ρύθμιση. Η Επιτροπή φρονεί ότι, βάσει του κοινοτικού δικαίου, η επίμαχη στην κύρια δίκη νομοθεσία δεν πρέπει να θεωρηθεί αναδρομική. Βεβαίως, ο εθνικός νομοθέτης έπρεπε να μεριμνήσει ώστε από τη σύντμηση της προθεσμίας να μη στερηθούν αιφνιδίως οι ενδιαφερόμενοι φορολογούμενοι το δικαίωμα επιστροφής των φόρων που είναι αντίθετοι προς το κοινοτικό δίκαιο. Από τα ανωτέρω προκύπτει ότι, κατά τον καθορισμό των λεπτομερειών της συντμήσεως της προθεσμίας αυτής, ο νομοθέτης έπρεπε να προβλέψει μια εύλογη μεταβατική περίοδο, παρέχοντας τη δυνατότητα στους ενδιαφερόμενους φορολογουμένους — υπό την προϋπόθεση ότι επιδεικνύουν την απαιτούμενη επιμέλεια — να διασφαλίσουν τη δυνατότητα ικανοποιήσεως των απαιτήσεών τους που γεννήθηκαν κατά τον χρόνο εισπράξεως του αχρεωστήτου φόρου.

28 Για την Επιτροπή, τα κριτήρια αξιολογήσεως του εύλογου χαρακτήρα της διάρκειας της προβλεπόμενης μεταβατικής περιόδου για τη μετάβαση από τη μία προθεσμία σε μια άλλη συντομότερη δεν πρέπει να είναι τα ίδια με αυτά βάσει των οποίων πρέπει να εκτιμάται το αν αυτή καθ' εαυτήν η προθεσμία για την άσκηση ένδικου βοηθήματος είναι σύμφωνη με την αρχή της αποτελεσματικότητας. Εν προκειμένω, η Επιτροπή φρονεί ότι είναι επαρκής και σύμφωνη με την αρχή της αποτελεσματικότητας η μεταβατική περίοδος των 90 ημερών που θεσπίστηκε με το άρθρο 29, παράγραφος 1, του νόμου 428/1990.

29 Η Ιταλική Κυβέρνηση υποστηρίζει ότι η ορθή ερμηνεία των επίμαχων στην κύρια δίκη εθνικών διατάξεων είναι αυτή που δέχθηκε το Δικαστήριο με τις προαναφερθείσες αποφάσεις Aprile και Dilexport και ότι, στην παρούσα υπόθεση, το προδικαστικό ερώτημα του αιτούντος δικαστηρίου προς το Δικαστήριο στηρίζεται σε εσφαλμένη ερμηνεία του εθνικού δικαίου. Βεβαίως, το Corte suprema di cassazione δεν αποφάνθηκε ως προς την αδυναμία αναδρομικής εφαρμογής της αποσβεστικής προθεσμίας που προβλέπει το άρθρο 29, παράγραφος 1, του νόμου 428/1990 παρά μόνον όσον αφορά τις αγωγές που ασκήθηκαν πριν αρχίσει να ισχύει, ωστόσο δεν υπάρχει κανένας λόγος να τύχουν διαφορετικής μεταχειρίσεως όσοι άσκησαν μετά την ημερομηνία αυτή αγωγές που αφορούν δικαιώματα που γεννήθηκαν προγενεστέρως. Το ερώτημα του αιτούντος δικαστηρίου στηρίζεται σε εσφαλμένη ερμηνεία του εθνικού δικαίου και, ως εκ τούτου, το Δικαστήριο δεν μπορεί να απαντήσει σε αυτό.

Επί του παραδεκτού

30 Θα πρέπει, ενόψει της αντιρρήσεως της Ιταλικής Κυβερνήσεως που εκτίθεται στην προηγούμενη σκέψη, να υπομνηστεί ότι, κατά πάγια νομολογία, στο πλαίσιο της προβλεπόμενης από το άρθρο 234 ΕΚ συνεργασίας μεταξύ του Δικαστηρίου και των εθνικών δικαστηρίων, απόκειται αποκλειστικώς στο εθνικό δικαστήριο, που έχει επιληφθεί της διαφοράς και φέρει την ευθύνη της μέλλουσας να εκδοθεί δικαστικής αποφάσεως, να εκτιμήσει, λαμβάνοντας υπόψη τις ιδιομορφίες της υποθέσεως, τόσο την αναγκαιότητα μιας προδικαστικής αποφάσεως για την έκδοση της δικής του αποφάσεως όσο και το λυσιτελές των ερωτημάτων που υποβάλλει στο Δικαστήριο. Συνεπώς, εφόσον τα υποβληθέντα ερωτήματα αφορούν την ερμηνεία του κοινοτικού δικαίου, το Δικαστήριο υποχρεούται, κατ' αρχήν, να απαντήσει (βλ., μεταξύ άλλων, απόφαση της 15ης Δεκεμβρίου 1995, C-415/93, Bosman, Συλλογή 1995, σ. I-4921, σκέψη 59).

31 Βεβαίως, σε εξαιρετικές περιπτώσεις, εναπόκειται στο Δικαστήριο να ερευνήσει τις συνθήκες υπό τις οποίες του έχουν υποβληθεί τα ερωτήματα από τον εθνικό δικαστή, προκειμένου να ελέγξει κατά πόσον είναι αρμόδιο να απαντήσει. Δεν είναι δυνατόν να προβληθεί άρνηση απαντήσεως σε προδικαστικό ερώτημα εθνικού δικαστηρίου

παρά μόνον όταν προδήλως προκύπτει ότι η ερμηνεία του κοινοτικού δικαίου την οποία ζητεί το εθνικό δικαστήριο δεν έχει καμία σχέση με το υποστατό ή το αντικείμενο της διαφοράς της κύριας δίκης, όταν το πρόβλημα είναι υποθετικό ή ακόμα όταν το Δικαστήριο δεν διαθέτει τα πραγματικά ή νομικά στοιχεία που είναι αναγκαία προκειμένου να δώσει χρήσιμη απάντηση στα ερωτήματα που του υποβλήθηκαν (βλ., μεταξύ άλλων, απόφαση της 13ης Μαρτίου 2001, C-379/98, PreussenElektra, Συλλογή 2001, σ. I-2099, σκέψη 39).

32 Αυτό δεν συμβαίνει στην παρούσα υπόθεση. Αφενός, οι διάδικοι της κύριας δίκης, και ιδίως το Υπουργείο Οικονομικών, συμφωνούν ότι καθαυτό το άρθρο 29, παράγραφος 1, του νόμου 428/1990 συνεπάγεται την εφαρμογή της τριετούς αποσβεστικής προθεσμίας στις αγωγές που δεν είχαν ακόμη ασκηθεί κατά τον χρόνο που τέθηκε σε ισχύ η προθεσμία αυτή, έστω και αν οι αγωγές αυτές αφορούν ποσά καταβληθέντα πριν από την ημερομηνία αυτή, καθώς και τον υπολογισμό της προθεσμίας αυτής από της καταβολής των ποσών αυτών. Κατά συνέπεια, το ζήτημα που τίθεται στο Δικαστήριο ουδόλως είναι υποθετικό. Αφετέρου, εξ όσων γνωρίζει το Δικαστήριο, η άποψη που διατυπώνει η Ιταλική Κυβέρνηση με τις παρατηρήσεις που κατατέθηκαν ενώπιόν του δεν οδήγησε το Υπουργείο Οικονομικών να απορρίψει την αντίθετη ερμηνεία του άρθρου 29, παράγραφος 1, του νόμου 428/1990 που αντιτάσσει στην Grundig Italiana ενώπιον του Tribunale di Trento και που έχει ως συνέπεια τη διατήρηση της διαφοράς στην κύρια δίκη.

Επί του προδικαστικού ερωτήματος

33 Ελλείψει κοινοτικής ρυθμίσεως όσον αφορά την αναζήτηση των αχρεωστήτως εισπραττομένων εθνικών φόρων, απόκειται στην εσωτερική έννομη τάξη κάθε κράτους μέλους να ορίσει τα αρμόδια δικαστήρια και να θεσπίσει τους δικονομικούς κανόνες ασκήσεως των ενδίκων βοηθημάτων που αποσκοπούν στην κατοχύρωση της προστασίας των δικαιωμάτων τα οποία οι ιδιώτες αντλούν από το κοινοτικό δίκαιο, υπό την προϋπόθεση, αφενός, ότι οι κανόνες αυτοί δεν είναι λιγότερο ευνοϊκοί από εκείνους που αφορούν παρόμοια ένδικα βοηθήματα της εσωτερικής έννομης τάξεως (αρχή της ισοδυναμίας) και, αφετέρου, ότι δεν καθιστούν πρακτικώς αδύνατη ή υπερβολικά δυσχερή την άσκηση των δικαιωμάτων που χορηγεί η κοινοτική έννομη τάξη (αρχή της αποτελεσματικότητας) (βλ., μεταξύ άλλων, την προαναφερθείσα απόφαση Aprile, σκέψη 18).

34 Όσον αφορά την τελευταία αυτή αρχή, το Δικαστήριο έχει αναγνωρίσει ότι συμβιβάζεται με το κοινοτικό δίκαιο ο καθορισμός ευλόγων αποσβεστικών προθεσμιών για την άσκηση ενδίκου βοηθήματος, προς το συμφέρον της ασφάλειας δικαίου, η οποία προστατεύει τόσο τον ενδιαφερόμενο φορολογούμενο όσο και την εμπλεκόμενη διοίκηση. Πράγματι, τέτοιες προθεσμίες δεν είναι ικανές να καταστήσουν πρακτικώς αδύνατη ή υπερβολικά δυσχερή την άσκηση των δικαιωμάτων που αναγνωρίζονται από την κοινοτική έννομη τάξη. Συναφώς, μια τριετής αποσβεστική προθεσμία του εσωτερικού δικαίου, αρχόμενη από την ημερομηνία της αμφισβητουμένης καταβολής, φαίνεται εύλογη (βλ. προαναφερθείσα απόφαση Aprile, σκέψη 19).

35 Η αρχή της αποτελεσματικότητας δεν αποκλείει κατ' αρχήν ούτε την αναδρομική εφαρμογή μιας νέας συντομότερης και, ενδεχομένως, πλέον περιοριστικής για τον φορολογούμενο προθεσμίας, από την προϊσχύσασα προθεσμία, εφόσον η εφαρμογή της αφορά αγωγές για την αναζήτηση εθνικών φόρων αντίθετων προς το κοινοτικό δίκαιο οι οποίες δεν έχουν ασκηθεί κατά τον χρόνο θέσεως σε ισχύ της νέας προθεσμίας, αλλά αφορούν ποσά καταβληθέντα ενόσω ίσχυε η προηγούμενη προθεσμία.

36 Πράγματι, εφόσον οι διαδικαστικές λεπτομέρειες για την επιστροφή αχρεωστήτως καταβληθέντων εθνικών φόρων εμπίπτουν στο εθνικό δίκαιο, το ζήτημα της δυνατότητας αναδρομικής εφαρμογής τους εμπίπτει επίσης στο εθνικό δίκαιο υπό την προϋπόθεση ότι από αυτήν την ενδεχόμενη εφαρμογή δεν παραβιάζεται η αρχή της αποτελεσματικότητας.

37 Συναφώς, μολονότι η αρχή της αποτελεσματικότητας δεν απαγορεύει εθνική νομοθετική ρύθμιση περί συντμήσεως της προθεσμίας εντός της οποίας μπορεί να ζητηθεί η επιστροφή ποσών καταβληθέντων κατά παράβαση του κοινοτικού δικαίου, τούτο ισχύει όμως υπό την προϋπόθεση όχι μόνον ότι η νέα ταχθείσα προθεσμία είναι εύλογη, αλλά επίσης ότι η νέα νομοθετική ρύθμιση προβλέπει ένα μεταβατικό καθεστώς που παρέχει στους ιδιώτες αρκετό χρόνο, μετά τη θέσπισή της, για την υποβολή αιτήσεων επιστροφής υπό το καθεστώς της προϊσχύσασας ρυθμίσεως. Ένα τέτοιο μεταβατικό καθεστώς είναι αναγκαίο, εφόσον η άμεση εφαρμογή συντομό-

τερης αποσβεστικής προθεσμίας σε αυτές τις αιτήσεις θα είχε ως αποτέλεσμα την αναδρομική στέρηση ορισμένων ιδιωτών του δικαιώματός τους επιστροφής ή θα τους άφηνε ένα πολύ μικρό περιθώριο για την προβολή αυτού του δικαιώματος (απόφαση της 11ης Ιουλίου 2002, C-62/00, Marks & Spencer, Συλλογή 2002, σ. I-6325, σκέψη 38).

38 Ως εκ τούτου, η μεταβατική περίοδος πρέπει να είναι αρκούντως μεγάλη προκειμένου οι φορολογούμενοι, που θεωρούσαν αρχικώς ότι ισχύει η παλαιά προθεσμία, να διαθέτουν εύλογο χρονικό διάστημα για να προβάλουν το δικαίωμά τους επιστροφής στην περίπτωση που η άσκηση αγωγής είναι ήδη εκπρόθεσμη βάσει της νέας προθεσμίας. Εν πάση περιπτώσει, πρέπει να τους παρέχεται η δυνατότητα να προετοιμάσουν την αγωγή τους όχι υπό την πίεση του χρόνου που συνεπάγεται η υποχρέωσή τους να ενεργήσουν κατεπειγόντως εντός προθεσμιών που δεν έχουν καμία σχέση με εκείνες που αρχικώς είχαν λάβει υπόψη τους.

39 Είναι προδήλως ανεπαρκής μεταβατική περίοδος 90 ημερών προηγουμένη της αναδρομικής εφαρμογής τριετούς προθεσμίας η οποία αντικατέστησε δεκαετή ή πενταετή προθεσμία. Πράγματι, αν ληφθεί ως βάση η αρχική προθεσμία των πέντε ετών, η μεταβατική αυτή περίοδος υποχρεώνει τους φορολογουμένους, των οποίων τα δικαιώματα γεννήθηκαν περίπου πριν από τρία έτη, να ενεργήσουν στην πράξη εντός τριών μηνών, ενώ θεωρούσαν ότι διαθέτουν σχεδόν δύο ακόμη έτη.

40 Σ' αυτή την περίπτωση της συντμήσεως της δεκαετούς ή της πενταετούς προθεσμίας σε τρία έτη, η διάρκεια της ελάχιστης μεταβατικής περιόδου που είναι αναγκαία προκειμένου να διασφαλιστεί η αποτελεσματική άσκηση των δικαιωμάτων που αναγνωρίζει η κοινοτική έννομη τάξη, διασφαλιζομένης της δυνατότητας των φορολογουμένων που επιδεικνύουν τη συνήθη επιμέλεια να λάβουν γνώση της νέας ρυθμίσεως και να προετοιμάσουν καθώς και να ασκήσουν την αγωγή τους υπό συνθήκες που δεν περιορίζουν τις πιθανότητές τους επιτυχίας, μπορεί ευλόγως να καθοριστεί σε έξι μήνες.

41 Εντούτοις, η διαπίστωση στην οποία προβαίνει ο εθνικός δικαστής σχετικά με την ανεπάρκεια της μεταβατικής περιόδου που ορίζει ο εθνικός νομοθέτης, όπως είναι αυτή της κύριας δίκης, δεν πρέπει να έχει ως αποτέλεσμα την κατάργηση κάθε αναδρομικής εφαρμογής της νέας προθεσμίας. Πράγματι, η αρχή της αποτελεσματικότητας δεν επιβάλλει την κατάργηση αυτής της αναδρομικής εφαρμογής παρά μόνο στον βαθμό που απαιτείται για την τήρηση της αρχής αυτής. Κατά συνέπεια, αγωγές που ασκούνται μετά τη λήξη μιας επαρκούς μεταβατικής περιόδου, η οποία υπολογίζεται σε περιπτώσεις όπως αυτή της κύριας δίκης σε έξι μήνες, πρέπει να υπόκεινται στη νέα προθεσμία, έστω και αν αφορούν την επιστροφή ποσών που καταβλήθηκαν πριν από την έναρξη ισχύος της νέας αυτής προθεσμίας.

42 Κατά συνέπεια, στο αιτούν δικαστήριο θα πρέπει να δοθεί η απάντηση ότι το κοινοτικό δίκαιο απαγορεύει την αναδρομική εφαρμογή αποσβεστικής προθεσμίας η οποία είναι συντομότερη και, ενδεχομένως, περιοριστικότερη για τον αιτούντα απ' ό,τι η προηγούμενη προθεσμία που ίσχυε για τις αιτήσεις επιστροφής εθνικών φόρων αντίθετων προς το κοινοτικό δίκαιο, εφόσον δεν προβλέπεται επαρκής μεταβατική περίοδος εντός της οποίας εξακολουθεί να είναι δυνατή, υπό το καθεστώς της προϊσχύσασας προθεσμίας, η υποβολή αιτήσεων για ποσά που καταβλήθηκαν πριν από την έναρξη ισχύος της νέας αυτής προθεσμίας. Στην περίπτωση που μια πενταετής παραγραφή αντικαθίσταται από τριετή αποσβεστική προθεσμία, η μεταβατική περίοδος των 90 ημερών πρέπει να θεωρηθεί ανεπαρκής, η δε ελάχιστη μεταβατική περίοδος, προκειμένου η άσκηση αυτού του δικαιώματος επιστροφής να μην καθίσταται υπερβολικά δυσχερής, πρέπει να καθοριστεί σε έξι μήνες.

Επί των δικαστικών εξόδων

43 Τα έξοδα στα οποία υποβλήθηκαν η Ιταλική Κυβέρνηση και η Επιτροπή, που κατέθεσαν παρατηρήσεις στο Δικαστήριο, δεν αποδίδονται. Δεδομένου ότι η παρούσα διαδικασία έχει ως προς τους διαδίκους της κύριας δίκης τον χαρακτήρα παρεμπίπτοντος που ανέκυψε ενώπιον του εθνικού δικαστηρίου, σ' αυτό εναπόκειται να αποφανθεί επί των δικαστικών εξόδων.

Για τους λόγους αυτούς,

ΤΟ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ (έκτο τμήμα),

κρίνοντας επί του ερωτήματος που του υπέβαλε με διάταξη της 6ης Ιουνίου 2000 το Tribunale di Trento, αποφαίνεται:

Το κοινοτικό δίκαιο απαγορεύει την αναδρομική εφαρμογή αποσβεστικής προθεσμίας η οποία είναι συντομότερη και, ενδεχομένως, περιοριστικότερη για τον αιτούντα απ' ό,τι η προηγούμενη προθεσμία που ίσχυε για τις αιτήσεις επιστροφής εθνικών φόρων αντίθετων προς το κοινοτικό δίκαιο, εφόσον δεν αναγνωρίζεται μια επαρκής μεταβατική περίοδος εντός της οποίας εξακολουθεί να είναι δυνατή, υπό το καθεστώς της προϊσχύσασας προθεσμίας, η υποβολή αιτήσεων για ποσά που καταβλήθηκαν πριν από την έναρξη ισχύος της νέας αυτής προθεσμίας. Στην περίπτωση που μια πενταετής παραγραφή αντικαθίσταται από τριετή αποσβεστική προθεσμία, η μεταβατική περίοδος των 90 ημερών πρέπει να θεωρηθεί ανεπαρκής, η δε ελάχιστη μεταβατική περίοδος, προκειμένου η άσκηση αυτού του δικαιώματος επιστροφής να μην καθίσταται υπερβολικά δυσχερής, πρέπει να καθοριστεί σε έξι μήνες.

Macken Gulmann Puissochet

Schintgen Cunha Rodrigues

Δημοσιεύθηκε σε δημόσια συνεδρίαση στο Λουξεμβούργο στις 24 Σεπτεμβρίου 2002.

Ο Γραμματέας

R. Grass

Η Πρόεδρος του έκτου τμήματος

F. Macken